

ŠTÚROVSKÁ KONCEPCIA SLOVANSKEJ VEDY – ROMANTICKÝ PREŽITOK ALEBO PREDZVEŠŤ BUDÚCNOSTI?

Trendy v metodológii a filozofii vedy, ktoré dávajú za pravdu Štúrovcom

Emil Páleš

Je málo známe, že Štúrovci chceli rozvíjať aj osobitú slovanskú vedu. Prvé číslo prvého ročníka Slovenských pohľadov sa začína programovým článkom o slovanskej vede od Jozefa Miloslava Hurbana. V prvej vete ju charakterizuje takto: „*Veda, či jako daktorí chcú vedba, t.j. povedomost' jasná a zretedlná toho, čo je v nás, okolo nás, v duchu aj v prírode, na nebi aj na zemi, srozumienia toto ducha ľudského túžbam duchovným vyšším; táto hovorím veda je to najčistejšie vychovávanie človeka aj človečenstva*“.¹ Hneď vidno, že ide o predstavu odlišnú od dnes platného pojmu vedy. Skúma ducha i hmotu, ľudské vnútro rovnako ako vonkajšiu prírodu; a za cieľ má predovšetkým vychovávanie, zušľachťovanie, mravné pozdvihnutie človeka a až v druhom rade hmotný blahobyť. Predmetom súčasnej vedy je len hmotný svet, smeruje väčšinou k technickým aplikáciám a k sfére hodnôt, zmyslu a cieľov života nevie povedať nič. Pestovať výhonky slovanskej vedy malo byť dokonca prvoradým cieľom Slovenských pohľadov, lebo ona mala byť „*očistcom*“ Slovákov, čo ich pozdvihne z duchovnej biedy, zjednotí slovenskú inteligenciu a až skrze ňu príde slovanský vek.

V čom spočíva podstata tejto vedy? V čom jej slovanskosť? A podarilo sa z nej niečo uskutočniť? Naše hodnotenie bude opačné než doteraz všeobecne prijímaný názor.² Štúrovský ideál poznania nie je omyl alebo prekonaný prežitok minulosti, ale gnozeologický ideál, ktorý je stále potrebnejší a ku ktorému by sa ľudstvo v budúcnosti malo čím viac priblížiť. Tento záver opierame nielen o teoreticko-filozofické dôvody, ale o reálny vývoj vied, ako sa odohráva. Zdrojom nasledujúcich citácií (vrátane častí zdôraznených iným písmom) je popri Hurbanovi najmä Peter Kellner-Hostinský, ktorý sa spomedzi Štúrovcov slovanskej vede venoval najviac. O jej systematické obhájenie sa pokúsil v spise *Vidboslovie*, ktorého rukopis leží v Matici slovenskej a nikdy nevyšiel.³

Ustanovujúcou vlastnosťou slovanskej vedy je jej celosťnosť: „*Najprednejší ťah vedy slovanskej bude a musí byť videnia duchovná pravdy celej*“.⁴ „*Charakter vedy slovanskej je celosť, je zaokrúhlenia. Slovanská veda musí všetky čiastky do celosti shladať a všetko rozdvojenô a rozsekanô sjednocuvať, bo keď by to nerobila, prestala by byť slovanskou. Veda naša je more, do ktorého všetkie potoky vied sa slievajú. Veda slovanská musí byť absolútnou jednotou všetkých momentov poznania pravdy*“.⁵ Aké má pravda momenty? Vyplývajú z rozličných schopností, akými je človek obdarený. Má telo s fyzickými zmyslami – zmyslové vnímanie je preto jedným z prameňov poznania. Človek má však aj dušu a ducha alebo myseľ. Rozumovým uvažovaním dochádza k poznatkom, ktoré sú celkom nezávislé od zmyslovej skúsenosti (napríklad v matematike a logike). To je druhý prameň poznania. Tretím prameňom je zjavenie, ktoré nevychádza zo zmyslov ani nie je výsledkom rozumovej činnosti človeka.

Až sklbením týchto troch prameňov poznania sa dostávame k pravde. Žiaden z týchto momentov poznania sám osebe sa nedá nazvať pravdou. Naopak, snaha pestovať ich v oddelenosti vedie k trom druhom blúdenia. Zmysly nepreniknuté rozumovou činnosťou klamú alebo sa javia ako chaos; rozum odtrhnutý od skúsenosti končí v abstrakcii, stavia vzdušné zámky; a bezmyšlienková viera bez preverovania sa mení na poveru.

¹ Hurban, J. M.: Veda a slovenskije pohľadi. In: *Slovenskije pohľadi na vedi, umeňja a literatúru*, 1846, zv. 1, č. 1, s. 1-14.

² Tibenský, J.: *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Martin, Osveta, 1979, 534 s.

³ Hostinský, P. Z.: *Vidboslovie*. Rukopis v Literárnom fonde Matice slovenskej, signatúra M45D5.

⁴ Hurban, s. 9.

⁵ Hostinský, P. Z.: Prvot'ini vedi slovanskej. In: *Slovenskije pohľadi na vedi, umeňja a literatúru*, 1851, diel 2, zv. 4, s. 123.

Slovanská veda Štúrovcov je z definície *sofiológiou*. Ruský filozof Vladimir Solovjov zdefinoval sofiológiu ako úsilie o syntézu všetkých oblastí poznania o prírode, človeku a Bohu (kozmológie, antropológie, teológie) ako aj prameňov poznania (empírie, rozumu a zjavenia).⁶ Každý skutočný poznatok musí v sebe organicky a plnohodnotne spájať všetky tri rozmery: musí byť subjektívne prežitým mystickým vnuknutím, dostať rozumovú podobu systematickej pojmovej štruktúry a byť skúsenostne overený zároveň.

Veľkým sofiológom bol Ján Ámos Komenský. Ústredným v jeho diele je dôraz na celkovosť poznania. Na všetko sa treba dívať z hľadiska „trojakého oka“, „troch divadiel vecí“, „troch božských kníh“, „troch otvorených zdrojov božskej múdrosti – zmyslov, rozumu a Písma: „*Není-li něco dostatečně vyvozeno ze smyslů, rozumu a Písma, nesouvisí-li něco harmonicky s ostatním, nesmí se to vyslovit*“.⁷ Kto by sa uspokojil len s jedným z vyššie uvedených princípov, upadol by do priepasti omylov, varoval Komenský. „*Teprve ten, kdo si osvojil vlastními smysly, vlastním rozumem, vlastním a bezprostředním svědětvím Božím znalost užívání věcí, teprve ten ví, že se neklame*“.⁸ Komenský tento ideál všestrannej múdrosti nazýval *Pansofia* a vkladal do nej veľkú nádej, pretože sa mala stať prostriedkom všenápravy ľudských vecí (rovnako ako neskôr u Štúrovcov).

Všetky zdroje svetla (= poznania) je potrebné zviesť do jedného riečišťa – „*všechna světelná tělesa, od nichž může vzejít světlo, to jest příroda, společné vrozené pojmy a Bůh*“ – a tieto „*tři stružky vědění ponosou plným řečištěm celé trojpramenné světlo Boží*“. Mali by sme potom „*největší plamen světla, jaký vůbec lze mít*“.^{8, 9} Je totiž presvedčený, že všetky tieto tri pramene pochádzajú z jedného zdroja: prorokom a mystikom sa zvnútra zjavuje tá istá mocnosť, ktorá nás obdarovala aj prirodzeným svetlom rozumu a stvorila vonkajšiu prírodu. To je základná intuícia (či predpoklad) sofiológie. Harmónia zmyslov, rozumu a viery bola preto pre Komenského *kritériom* pravdivosti poznania. Ak nie sú v súlade, znamená to, že niečo nie je v poriadku: je potrebné jednu alebo viaceré z nich skorigovať. Rozrtržka medzi teológiou a filozofiou a ich rozlúčka s prírodnými vedami boli preto pre Komenského príznakom nežiadúceho partikularizmu a zblúdenia.

17. storočie bolo dôležitým rázcestím. Za Komenského života sa rozpadol renesančný ideál univerzálneho poznania. V 16. storočí bola ešte Paracelsova medicína spojená s mágiou, Culpeperova botanika s astrológiou, Keplerova astronómia s mystikou čísel, rudolfínska alchymia obsahovala ešte nerozlúčenú chémiu s psychológiou. Keď sa v polovici 17. storočia zakladala anglická *Kráľovská akadémia vied* na Baconovom jednostrannom empirizme a indukcii, pokúšal sa Komenský v Londýne založiť pansofickú akadémiu, ktorá by zjednocovala všetko hmotné aj duchovné poznanie na spoločnom základe. V roku 1642 sa v Holandsku stretol s Descartom, ktorý sa stal predchodcom zase jednostranného racionalizmu. Kým pre Komenského „*filozofia bez Božieho zjavenia je kusá*“, odpovedal mu Descartes: „*Ja nad filozofiu nevykročím, u mňa bude teda časť toho, čoho u teba celok*“.¹⁰

Toto rozpoltenie vedomia medzičasom prinieslo trpké civilizačné plody. Na jednej strane sa rozvinul amorálny, chladný technokratický scientizmus ničiaci prírodu a ľudské vzťahy. Na druhej strane sa z náboženstva a estetických hodnôt stal hmlistý súkromný sentiment, ktorý sa prakticky buď ignoruje ako nemajúci žiadnu realnosť alebo sa stáva predmetom subjektívneho fanatickeho zápalu.

Riešiť toto rozpoltenie sa podujal znova moravský rodák Edmund Husserl. Uvedomil si, že tzv. *objektívne vedy* sú založené na logických zmätkoch. Upierajú realnosť vnútornej psychologickkej skúsenosti, ale samé sa zakladajú len na psychologickkej praxi špecifického druhu. Napríklad kľúč k Descartovej úvahe o metóde mu bol zjavený v jednom sne vnútri iného sna, takže celá budova moderného poznania sa paradoxne zakladá na snovom stave vedomia. Husserl skúma intersubjektívitu a navrhuje pozorovať subjektívnu skúsenosť tak, ako sa nám

⁶ Solovjov, V.: *Filosofické základy komplexního vědění*. Velehrad, Refugium, 2001, 220 s.

⁷ Komenský, J. A.: Přehled fyziky opravené z hlediska principu božského světla. In: *Vybrané spisy J. A. Komenského*, zv. V, Praha, 1988, s. 92.

⁸ Komenský, J. A.: Panorthosia. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha, Svoboda, 1992, zv. III., s. 328.

⁹ Komenský, J. A.: *Cesta světla*. Praha, SPN, 1961, s. 75.

¹⁰ Komenský, J. A.: *Jana Amose Komenského Vlastní životopis ze spisu „Pokračování v bratrském napominání Samuela Maresia o mírnění horlivosti láskou*“. Praha, ÚNKUČ, 1924, s. 47-8.

javí, postupovať až k invariantným podobám (*eidos*) a pritom sa zdržať predčasných úsudkov o objektívnosti, lebo aj tzv. objektívny svet je nám sprvu daný tiež len ako psychické stavy.¹¹

Husserlove úvahy viedli ku vzniku fenomenológie. Obsahy ľudského vnútra možno porozumieť (*verstehen*), kým javy vonkajšej prírody a sveta možno vysvetliť (*erklären*). Humanitné disciplíny ako religionistika a antropológia alebo humanistická psychológia si vďaka tomu vydobyli určitú samostatnú pôdu. Ale rozpoltenie medzi náukami o človeku a prírode sa tým neprekonalo, lebo nikto nevie tieto dva svety poznania premostiť.

Západné myšlienkové smery sa pokúsili vyriešiť toto rozpoltenie zredukovaním všetkých ostatných princípov na jeden z nich. Solovjov vtipne ukazuje, ako každý taký pokus končil podkopením vlastných základov. Empirici, ktorí chceli všetko zredukovať na hmotu a vnímanie, dospeli k popretiu existencie hmoty. Racionalisti chceli všetko zredukovať na ducha a myslenie a museli nakoniec poprieť existenciu mysliaceho subjektu. Aj mystici - spoliehajúci sa iba na zjavenie a Boha - podceňujú rozum a svet považujú za klam, ale nakoniec stratia aj Boha a božské zjavenie, lebo nemajú ako vykročiť za hranice labyrintu subjektívneho cítenia, v ktorom blúdžia. Pravá múdrosť môže byť len syntézou empirizmu, racionalizmu a mysticizmu.

Tri jednostranné typy filozofie Solovjov nazýva *nenormálnymi*, lebo sa pokúšajú poprieť časť človeka a jeho prirodzenej skúsenosti. Bývajú výsledkom patologicky jednostrannej konštitúcie jednotlivca či kultúry alebo mocenských ambícií. Tradičným príkladom je cirkevná téza, že filozofia nemá byť rovnoprávnou *sestrou*, ale *slúžkou* teológie. Myslenie má však svoje vlastné postupy a kritériá pravdivosti, a keď ich musí kriviť, aby dospelo k vopred predpísaným dogmám, prikladá sekeru na svoj životodarný koreň. Výsledkom je tmárstvo, tak úzko spojené s dejinami cirkvi, lebo sa pokúšala podväzovať slobodné myslenie dogmaticky. Príkladom z nedávnej doby je sociobiológia. Pokúša sa odvysvetliť celú sféru morálnych a estetických intuícií človeka ich zredukovaním na evolučnú selekciu a rekombináciu génov. Mravné predstavy sú vraj geneticky zafixované vzorce správania, ktoré maximalizujú prežitie a propagáciu vlastných génov pri živote v tlupe. Podobne prežívanie krásna. Mravnosť a vznešenosť ako samostatný rozmer ľudského bytia tým zanikajú ako prázdny trik, ktorý bol len funkciou fyzického prežitia.

Každá z troch oblastí má svoje vlastné kritériá správnosti, ktoré musí splniť. Empirická veda na správne pozorovanie a triedenie dát (opakovateľnosť, testovateľnosť, falzifikovateľnosť, schopnosť formulovať predikcie). Racionálna filozofia na tvorbu pojmov a teórií (systematickosť, bezrozpornosť, úspornosť). Aj mystická prax má svoje podmienky (mravná očista, nezištnosť, obetavosť) a kritériá, ktorá sa po tisícročia aplikujú na rozlíšenie pravého duchovného vnuknutia od sebaklamov. Sú to jednak znaky týkajúce sa samotnej formy a okolností zjavenia, ďalej intersubjektívita a v neposlednom rade sa pozná po dobrom ovocí prinášajúcom pokoj, zušľachtenie a pozdvihnutie života.

Tieto tri pramene nemôžu jeden druhý nahradiť alebo vytesňovať. Prekročením kompetencií každej z oblastí vznikajú deformácie. Napríklad racionálne-teoreticky nemožno vyvracať existenciu nového empirického javu (ako klerici, ktorí sa nechceli pozrieť do Galileovho ďalekohľadu, lebo podľa Aristotelovej teórie sa vo sfére stálic nemohlo nič meniť) ani proti vnútorným zážitkom, ktoré sú bezprostrednou skúsenosťou.

Na druhej strane zanedbaním niektorého z troch rozmerov vznikajú mnohoznačnosti, ktoré otvárajú priestor ľubovôli. Rozum je schopný skonštruovať bezpočet teoretických stavieb, ktoré nemajú zmyslové koreláty. Jedny empirické dáta možno interpretovať podľa viacerých koncepcií. Nie všetky koncepcie sú krásne, ušľachtilé a v súlade s mravnými intuíciami svedomia. Z množstva náboženských vnuknutí alebo prorocíetv zase len niektoré prejdú sitom rozumu a naplnia sa hmotnými udalosťami.

Tri rozmary poznania majú byť teda **v každom poznatku sklbené organicky**, tak aby ani jeden nechýbal, ale sa ani nekrivil navzájom prekračujúc svoje kompetencie. Hostinský pre takú jednotu vymyslel nové slovo *celostka* a taký systém poznatkov volá *celovedou*. Evidenciu súladu zmyslov, rozumu a duchovného vnuknutia nazýva spolu s Hrubanom *videním*.

Rozvinutie celostného poznania očakávali Štúrovci (a nielen oni) od Slovanstva. Na dejiny sa dívali ako na príbeh, v ktorom postupne vystupujú jednotlivé kultúry a každá prispeje do chrámu ľudstva niečím originálnym, súc vedené svetovým Duchom k cieľu dejín. Indická, perzská, grécko-rímska, románska kultúra už prežili a najnovšie germánska preživa svoj rozkvet. Hostinský nazýva Slovanov „*najmladším synom v povesti ľudstva*“,

¹¹ Husserl, E.: *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie*. Academia, Praha, 1996, 568 s.

tzn. poslednou vetvou Indoeurópanov, ktorá má svoj kultúrny vrchol ešte pred sebou.¹² Románske národy ukázali nadanie na empirické pozorovanie, ale pestovali ho jednostranne. Talianska, francúzska a anglická veda preto uviazli v materializme. Germáni, najmä Nemci mali sklon k idealizmu, tiež jednostrannému a skončili špekulovaním o úplných abstrakciách. Slovania majú oba momenty harmonicky zlúčiť: „čo tamtí všetci pre svoj svet boli, to musí v sebe vedomec slovanský ako jeden moment zvariť, a tak pôvodne – slovanským okom svojím vidieť pravdu svetov duchovných a vyrozprávať... vyspievať“.¹³ Slovanské videnie má byť konečne plnosťou všetkých čiastkových momentov poznania rozvíjaných predchádzajúcimi kultúrami – „kostol jednoty všetkých momentov poznávania“, „panteón všetkých bohov pravdy“, „amen pravdy“.¹⁴

Solovjov tiež chápe vznik sofiológie ako logický vývojový moment v súvislosti s nadväznosťou kultúr a dejinnými posunmi ťažiska tvorivosti smerom z východu na západ a späť. U orientálnych kultúr minulosti tvorili veda, umenie a náboženstvo ešte nerozlíšenú a neslobodnú, nevedomú jednotu. Na západe sa v súčasnosti tieto tri zložky navzájom rozišli, vďaka čomu sa vedomejšie rozvinuli, ale stratili vzájomné spojenie. Slovanský východ ich má znova zlúčiť, ale už do organickej jednoty, s vedomým zachovaním vnútorných rozdielností.

Európsky západ má nadanie pre analýzu, východ pre syntézu. Analýza však musela predchádzať správnej syntéze, takže Slovania budujú ďalšie poschodie kultúry na germánskych základoch. „Nemci poznávali po čiastkach, a mi poznáme Boh dá celkom; ale keď má byť toto, muselo byť i to prvé“.¹⁵ „Nie kto dobre rozlišuje dobre učí, ale kto dobre spája dobre učí“.¹⁶

Slovanské poznanie sa tak na jednej strane odlišuje od orientálneho a podobá západnému analytickou konkrétnosťou. Na druhej strane sa svojou celosťou podobá na indický pojem poznania (*džnána*) alebo byzantskú múdrosť (*sophia*). Jeho výsledkom nie je len teoretický myšlienkový systém; ale zasahuje a premieňa všetky zložky človeka: myslenie, cítenie aj vôľu. Musí byť zároveň jasnou myšlienkou, citovým prežitím aj skutkom. Ak nie je, nie je to pravé poznanie. Hurban preto hovorí, že sa má prejaviť ako *viero-vedomosť, vedo-skutok, úmyslo-čin*. Slovanský vedomec je vedec, kňaz a básnik súčasne. Hostinský sa preto programovo usiloval písať poetickým jazykom. Spolu s Poliakom Bronislawom Trentowským bol presvedčený, že aj vedu a filozofiu treba „krásnym slohom vysloviť“, lebo jednota pravdy, krásy a dobra je zakotvená v samotnej povahe stvorenia, ktoré je rečou Boha.¹⁷ Aj pre Trentowského hlavným cieľom jeho filozofie bola univerzálnosť, prekonanie jednostrannosti, syntéza objektívneho so subjektívnym poznaním, senzualizmu s idealizmom a rovnaký postoj si osvojili i Štúrovci.

Vidíme, že rad postáv, ktoré sa usilovali o preklenutie rozkolu medzi srdcom a rozumom, intuíciou a zmyslami, pochádza z Moravy, Slovenska, Poľska a Ruska. Sofia, celistvá múdrosť je podvedomý sen Slovanstva, ktorý má za úlohu uskutočniť. Múdrosť sa od rozumnosti líši práve svojou integritou. Rozumné nemusí byť krásne ani dobré. Rozum môže byť chladný, vypočítavý alebo skeptický. Avšak múdrosť je jasné poznanie preteplené vrúcnosťou srdca a prejavujúce sa dobrodejnou činnosťou. Múdrosť si preto nemožno predstaviť ako číry mentálny koncept, ale len ako personifikáciu – imagináciu krásnej bytosti, ktorá v sebe spája poznanie, lásku a moc dobra. Tak sa zjavila Solovjovovi v troch mystických zážitkoch, ktoré zachytil básňami a stali sa motiváciou jeho práce. Tak ju zrel Komenský a očividne ju mal pred očami aj Hostinský, keď hovorí o „*Minerve tatranskej*“ alebo „*slovenskej Aténe*“ a o slovanskej vede ako o „*zlatom zámku kráľovnej nebies*“.¹⁸ „*Šťastný ten, kto tejto hviezdy videl vlastným ducha okom, bo videl on nebeskú devicu – pravdu*“.¹⁹

Tento motív zaznel už u slovanského vierozvesta sv. Cyrila, keď mal ako sedemročný sen, v ktorom si vybral Sofiu za svoju manželku. V dospelosti bol knihovníkom pri chráme sv. Sofie v Carihrade a zostavil slovanské

¹² Hostinský, P. Z.: Prvotíni vedy slovanskej. In: *Slovenskje pohľadi na vedy, umeňja a literatúru*, 1851, diel 2, zv. 4, s. 125.

¹³ Hurban, s. 9.

¹⁴ Hostinský, P. Z.: Otvorení list p. Ctíbohovi Cochiusovi. In: *Orol tatránski*, roč. II, č. 60, s. 469.

¹⁵ Zoch, C.: Literatúra. In: *Orol tatránski*, 1847, roč. II, č. 53, s. 412.

¹⁶ Hostinský, s. 476.

¹⁷ Hostinský, P. Z.: *Trentowský a slovanská veda*. Rukopis v Literárnom fonde Matice slovenskej, signatúra M45E9.

¹⁸ Hostinský, P. Z.: Prvotíni vedy slovanskej. In: *Slovenskje pohľadi na vedy, umeňja a literatúru*, 1851, diel 2, zv. 4, s. 122 a 125.

¹⁹ Tamtiež zv. 5, str. 163 a 162.

písmo. Pohanská bohyňa múdrosti Aténa žila na gréckom východe pokresťančená ako Sofia a po zániku Byzancie sa úcta k nej preniesla a dodnes žije v slovanskej pravoslávnej cirkvi.

Už prvá generácia Štúrovcov sa dostala do vzájomného sporu o noetický princíp slovanskej vedy, ktorým sa mala odlišovať od západnej. Ctibohovi Zochovi sa zdalo, že Hurban nevie presne, čo vlastne chce povedať, keď hovorí o *duchovnom oku* a celistvom *videní*: „*On chce vidieť budúcu vedu slovenskú – ale mu je to ešte len ako v oblaku, preto ani menom nevie vysloviť čo chce*“.²⁰ Pod duchovným zrením si nevedel predstaviť nič iné ako svojvoľné osobné vízie. Hostinský sa horlivo postavil na stranu Hurbana. Vysvetľuje, že pravá intuícia, inšpirácia je niečo iné ako fantázia, námesačnosť, veštestvo alebo žalúdkom (telesnými orgánmi) podmienené vízie.

Hurban, Hostinský a ďalší Štúrovci vychádzali z reálnej existencie duchovného sveta, z ktorého ľudská duša čerpá poznatky a obsahy prostredníctvom *reálneho* deja inšpirácie. To bolo implicitne samozrejmé v romantickom obraze sveta, zatiaľčo osvietenstvo a moderný západ (v duchu ktorého hovorí aj Zoch) takúto komunikáciu so svetom duchovných bytostí považovali za fiktívnu a neexistujúcu. Miešanie náboženstva a básnickej inšpirácie do vedy je pre nich eklatantným prehreškom proti správne mysleniu, pretože city neobsahujú žiadnu objektivitu. Štúrovci však verili, že v básnickej alebo prorockej inšpirácii sa človeku zjavuje pravda; že môže zrieť princípy a idey, podľa ktorých je utváraný svet, čiže duchovným okom zrieť objektívny svet zvnútra. Preto napríklad odvolanie sa na rozprávky, povesti a mýty bolo platným argumentom pri hľadaní pravdy, lebo sa v nich prejavuje národný génius ako reálna bytosť.

Hostinského „*metóda spočíva v paralelizovaní významových asociácií medzi prírodnými javmi a svetom človeka*“.²¹ Tie isté sily, ktoré stvorili prírodu, sa hýbu a tvoria aj vnútri ľudskej duše. Preto sa všetko v prírode človeku prihovára *obrazorečou symbolov*. No v ľudskom vnútri sú v dôsledku pádu človeka tieto sily chaoticky sprehádané a skreslené osobnými sklonmi. Až umelcovi s mravnou aspiráciou, čo kujúc vlastné vnútro zušľachtil vo vyhni vrúcnjej lásky a obete, sa predstavivosť vyčistí a premení na orgán pravdivo prijímajúci a vnímajúci nadchnutia vyššej moci. Jeho vnútorné obrazy sa stanú rovné praobrazom: „*Umelec len nasleduje vnútorné nadchnutia, a v okamihu nadchnutia, kedy v horúcej láske počatá idea v okamihu sa vymáha... do skutočnosti navonok – musí v duši umelca všetko iné pominiť, a kde sa on vyššej moci poddáva, teda jeho obraz stane sa rovný praobrazu*“.²² V ľudskom duchu sa odkľáje najvnútornejšia podstata prírody, príde v ňom k sebauvedomeniu a umelec sa stane vedomcom. Čo inak považujeme za *lyrickú metaforu*, sa vytríbi do objektivity.

Tak učil už Plotinus, že vnútorné oko sa školí krásou a očistené od nerestí zazrie krásne pravzory, ktoré sú pravdou. Zvlášť u Slovanov platí, že zmysel pre krásno je pre nich orgánom poznania pravdy. *Povešť vremennych let* takto rozpráva o prijatí kresťanstva na Rusi: kyjevské knieža Vladimír Veľký vyslal v roku 987 poslov k susedným národom, aby skúmali rozličné náboženstvá a podali mu správu. Zamietli islam, židovstvo aj ponuré západné kresťanstvo. Rozhodli sa pre grécke kresťanstvo, lebo bolo podľa ich mienky najkrajšie a preto najpravdivejšie. Takú správu priniesli kniežat'u o obrade v chráme sv. Sofie v Konštantinopole: „*Nevedeli sme, či sme v nebi alebo na zemi. Pretože na zemi niet takej nádhery a krásy, akú nevieme ani vysloviť. Vieme len, že Boh tam prebýva medzi ľuďmi a ich bohoslužba je krajšia než obrady iných národov. Lebo nevieme na tú krásu zabudnúť*“.

Slovania prežívajú svoju mravnú intuíciu a zmysel pre krásno silnejšie, takže ich chcú alebo musia rešpektovať ako samostatný zdroj pravdy: „*Slovanstvo verí za to, že v ňom je to jedno oko duchovné, ktoré nemá žiaden národ pred ním žijúci*“.²³ Nesúlady vedy a viery pre Slovana znamená, že niekde robí chybu: „*U nás sa veda vierou nepošľapáva, ale vyvoláva k životu skutkom, ale oslavuje a premieňa vo videnia istoty a pravdy; nám je treba viery pre vedu a vedy pre vieru... Sila tá, ktorá primusi svet uveriť v tie kráľovstvá duchovnie, jediná táto sila leží vo vede; veda stvoruje tých junákov, čo premôžu svet vierou*“.²⁴ Na západe sú

²⁰ Zoch, C.: Literatúra. In: *Orol tatránski*, 1847, roč. II, č. 53, s. 411.

²¹ Čepan, O.: Romantický mytologizmus Petra Zábója Kellnera-Hostinského. In: *Slovenské pohľady*, 1989, roč. 105, č. 3, s. 98.

²² Hostinský, P. Z.: *Zápisky*. Rukopis v Literárnom fonde Matice slovenskej, signatúra M45D8.

²³ Hruban, s. 11.

²⁴ Hurban, s. 4.

pokusy o integráciu vedy a náboženstva zriedkavé (Whitehead) a zastavujú sa pri abstrakciách. Na východe ich vidno často v podobe rôznych hraničných hypotéz aj pseudoteórií. Západ si to pre seba vyriešil prevažne tézou o mimobežnosti oboch sfér: veda a náboženstvo vraj hovoria o dvoch svetoch, ktoré nemajú nič spoločné. Jeden sa dá skúmať, v druhý sa dá iba veriť.

Presadenie západnej koncepcie poznania (v neposlednom rade vďaka fascinujúcim úspechom a z toho vyplývajúcej moci vedy) prinieslo so sebou jednostranne extrovertné zameranie a popretie, že by introspektívna skúsenosť (intuícia, inšpirácia) vôbec mala charakter poznania. V tomto svetle sa štúrovský projekt vedy musí javiť ako beznádejne iluzórny a utopický, metodologicky naivný a chybný, prekonaný a spiatočnícky, iracionálny a nevedecký – vyvolávajúci rozpaky. Tak sa aj jednomyseľne hodnotil uplynulých 150 rokov. Hlavný protagonist slovenskej vedy, Peter Kellner-Hostinský sa už svojim súčasníkom i nasledujúcim generáciám javil ako „*Popolvár*“ na samom okraji slovenského filozofického myslenia.²⁵

Pozrime sa však na súčasný vývoj vo vedách a filozofii vedy. Dejiny myslenia sa totiž pravidelne odohrávajú tak, že princípy velebené v jednom období sa ukážu byť veľmi obmedzené a princípy predtým zavrhnuté sa vyklújú v novom zmysle ako pravdivé. Objektivismus a sebedovolenie prírodných vied vyvrcholili v druhej polovici 19. storočia. V nasledujúcom storočí veci nabrali celkom iný kurz. Dvadsiate storočie sa začalo Freudovým a Jungovým objavom podvedomia. Objavili sme psychologické štruktúry viac-menej spoločné ľuďom (archetypy, pravzory), účinkujúce pod hladinou vedomých procesov (kolektívne nevedomie), zato však mohutne určujúce naše životy. Bachelard, Kuhn, Foucault a Sorokin sa pri štúdiu dejín vedy dopracovali k pojmom *paradigma*, *epistéma* či *sústava pravdy*. Je to súbor neuvedomených svetonázorových predpokladov a intuícií, v akých korení myslenie danej doby a kultúry.²⁶

Štúrovský program „*slovenskej vedy*“ sa predtým javil ako *contradictio in adjecto*, lebo ak je veda objektívna, je len jedna a nemôže byť národnostne zafarbená. Vysvitlo však, že každá kultúrna epocha v dejinách mala skutočne svoju odlišnú vedu, lebo na pozadí rozdielnych filozofických obrazov sveta a noetických princípov sa dopracovala racionálne dôsledným spôsobom k iným záverom o pravde. Renesančná paradigma poznávania sa napríklad zakladala na analogickom myslení a to jej prepožičiavalo jej svojráz.

Zisťujeme, že umenie a estetický ideál doby je úzko spätý s typom myslenia a oboje s charakterom vedeckého poznania. Estetické cítenie sa zabudováva priamo do tvorby vedeckých pojmov a hypotéz, ešte pred ich vstupom do racionálneho procesu testovania. Vedci čerpajú svoje nápady z rovnakých iracionálnych vrstiev vedomia ako umelci. Kľúč k periodickej tabuľke chemických prvkov sa Mendelejevovi prisnil práve tak ako Tartini svoju najslávnejšiu husľovú sonátu odpočúval zo sna. Fyzici používajú estetické kategórie ako kritérium pravdivosti matematických rovníc.

V dejinách fyziky napríklad zápasili dve teórie o povahe svetla: časticová a vlnová. Dnes hovoríme o vlnovo-časticovom dualizme a uznávame, že oboje vyjadruje čiastkový aspekt skutočnosti. V dejinách však obe teórie zápasili a vlnová víťazila vtedy, keď sa rytmus dostával do popredia v hudbe a kostýmy boli rytmicky členené. Časticová zase v období absolutizmu a mechanických predstáv o svete a usporiadaní spoločnosti. Za jednou z nich stála atomistická vízia sveta – pevných častíc hmoty letiacich vzduchoprázdnom; za druhou obraz spojitého mora vlniacej sa substancie (éteru). Jedna viedla späť až k Demokritovi, druhá k Aristotelovi. Ani jedna nebola vedecká, lebo existenciu atómov aj elektromagnetického poľa preukázala veda až v 19. a 20. storočí. Boli to filozofické intuície určujúce smer odborného myslenia.

Iným príkladom sú dva varianty evolučnej teórie: kompetitívna a kooperatívna. Angličania ako Charles Darwin a Thomas Huxley zdôrazňovali súťaživosť a prírodu videli ako gladiátorskú arénu, kde jeden prežíva na úkor druhého. Naopak ruskí zoológovia ako Peter Kropotkin považovali za hnací motor evolúcie spoluprácu a sociabilitu.²⁷ Príroda prekypuje príkladmi na oboje. Rôzni myslitelia do nej však premietali svoju vlastnú povahu. Darwinizmus je odzrkadlením spoločenských a ekonomických pomerov v Anglicku prvej polovice 19. storočia – individuálneho egoizmu a konkurenčného kapitalizmu. V pozadí Kropotkinovej koncepcie stála

²⁵ Čepan, s. 94.

²⁶ Foucault, M.: Slová a veci. Kalligram, Bratislava, 2000, 400 s.

²⁷ Todes, D. P.: Darwin's Malthusian Metaphor and Russian Evolutionary Thought, 1859-1917. *Isis*, 1987, 78, s. 537-551.

skúsenosť ruských ľudí, ktorí si na nezmernej stepi navzájom pomáhali, aby prežili. Spolupráca je rovnako dôležitá, ak nie dôležitejšia než súťaživosť. Umožnila tie najdôležitejšie evolučné skoky vpred a tvory stoja vo vývoji tým vyššie, čím viac sú schopné spolupracovať.

Taliansky psychológ Luc Ciompi študoval prepojenie cítenia s myslením a urobil významný záver. Obsahy myslenia (vrátane vedeckého) a medziľudská komunikácia závisia oveľa viac, než sa myslelo, od afektívneho podfarbenia, vln atmosféry. Základné emočné ladenie, nálada – trebárs optimistická alebo pesimistická – rozhoduje o tom, čo vnímame, čo si zapamätáme a čo zabudneme, a tým o prvkoch, z ktorých si nakoniec budujeme svetónázor. Myslenie postihuje časti, cítenie ich integruje do celostných vzorov (*gestalt*). V pozadí vybehaných myšlienkových vzorcov sú zabudnuté afekty.²⁸

Carl Gustav Jung ku koncu života vyslovil tušenie, že archetypálne dominanty v kolektívnom nevedomí sa menia v dajakom pravidelnom poriadku, čo sa odzrkadľuje na striedaní náboženských kultov, umeleckých slohov, svetónázorov a spoločenských štruktúr. Ľudia to vnímali ako striedanie bohov a zachytili to do mýtov a tradícií.²⁹

Napríklad empirizmus a racionalizmus, materializmus a idealizmus sa v dejinách striedajú približne každých 250 rokov celosvetovo a očividne súvisia so striedavou aktiváciou pravej a ľavej hemisféry mozgu tak, ako sa v malom odohráva u jednotlivca v 90-minútovom rytme. V minulosti sa to pripisovalo striedaniu archanjelov Gabriela a Michaela ako duchov času. Pitrim Sorokin tieto dve paradigmy nazval senzitívnou a ideačnou sústavou pravdy a detailne kvantifikoval ich striedanie v dejinách Západu. Zlaté veky rozkvetov nachádzal v dobách, kedy sa obe sústavy pravdy dostali do relatívnej rovnováhy a spoločnosť sa pokúšala obe rešpektovať a sklbiť.³⁰ K rovnakému výsledku došiel Roger Sperry, ktorý za objav lateralizácie mozgových poglobúl získal Nobelovu cenu: najtvorivejší, najúspešnejší ľudia dokážu pružne prepínať a využívať obe mozgové poglobule. To vrhá štúrovskú snahu o integráciu nemeckého idealizmu a anglického empirizmu do iného svetla: je to pravdivá a nanajvýš významná predtucha.

Ako správne poznamenala Sošková, Hostinského gnozeológiu kritizovali nesprávne.³¹ Kritizovali ju totiž vždy z pozícií tej-či onej metafyziky, napríklad empirizmu, pričom Hostinský diskutuje práve o prekonaní takýchto jednostranností. Jeho kritici však vychádzali zo samozrejmeho presvedčenia o správnosti svojej jednostrannej vízie. Skeptické nálady sa napríklad vracajú každých 500 rokov v rámci senzitívnej sústavy pravdy. Skeptici dnes nemajú čím oponovať proti existencii a významu intuície, lebo oni sami sú tiež deťmi intuície len špecifického typu. Viera vo výlučnú platnosť jednej z týchto paradigiem je len nevedomosťou o hlbokých psychologických koreňoch vlastného myslenia.

Samotná funkčná lateralizácia mozgových poglobúl bola napríklad objavená dvakrát nezávisle v celkom rôznych dobách, kultúrach a protikladnými postupmi. Indickí jogíni opísali funkciu oboch hemisfér vrátane ich 90-minútového rytmu aktivácie pred viac ako dvoma tisícročiami. Získali tento poznatok čisto introspektívnou cestou, meditáciou, pozorovaním seba samých. Sperry a Kleitmann (znovu)objavili to isté v 60-tych rokoch 20. storočia extrovertnou empirickou cestou – s pomocou chirurgického prerušenia mostu medzi hemisférami a elektro-encefalogramu. V dôsledku zaznávania introspektívneho poznania západná veda zaostávala v tejto veci za indickou a po stáročia sa mýlila (mysliac, že anatomická rovnakosť mozgových poglobúl je aj funkčná).

Pre budúcnosť slovanskej vedy, ako každej inej, bude rozhodujúca predovšetkým jedna vec: či a aké bohaté plody prinesie. Filozofická slovesnosť okolo toho je podružná a nanajvýš dodatočne vysvetľujúca. O víťaznom ťažení západného empirizmu rozhodli evidentné, konkrétne a užitočné objavy vchádzajúce do praxe. Až v ich vleku boli filozofi ochotní zmeniť perspektívu. Hostinský neuviedol žiaden príklad nového a presvedčivého vedeckého poznatku, ktorý by bol plodom novej slovanskej metódy poznania. To je rozhodujúca okolnosť, kvôli ktorej slovanská veda nebola braná vážne. Táto okolnosť sa práve v 21. storočí zmenila.

²⁸ Ciompi, L.: *Die emotionalen Grundlagen des Denkens. Entwurf einer fraktalen Affektlogik*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1997, 371 s.

²⁹ Jung, C. G.: *Flying Saucers: A Modern Myth of Things seen in the Skies*. Routledge & Kegan Paul, London, 1959, 184 s.

³⁰ Sorokin, P. A.: *Social and Cultural Dynamics*. Bedminster, New York, 1962, 718 s.

³¹ Sošková, J.: Mesianizmus a estetické postoje Petra Kellnera-Záboja Hostinského. In: *Parerga. Medzynarodowe studia filozoficzne*, 2005, č. 1, s. 123-139.

25 rokov uplatňujem slovanskú aj západnú metodológiu v mojej vlastnej vedeckej práci a snažím sa dívať na výskumné problémy z oboch perspektív. Pre slovanského vedca kľúčovým je harmonický rozvoj všetkých zložiek osobnosti. Extrovertnú aj introvertnú skúsenosť musí zrovnoprávniť a priznať im rovnakú vážnosť. Inými slovami, musí zdokonaľovať nielen prístroje, ktoré mu približujú vonkajšiu prírodu, ale musí zdokonaľovať aj sám seba, brúsiť vlastné psychické schopnosti, ktoré sa mu stávajú vnímacími orgánmi vnútorného sveta. Tak ako extrovertný vedec prekonáva hranice a objavuje stále nové diaľky kozmu či štruktúru hmoty, norí sa tento do stále hlbších vrstiev vedomia a objavuje vnútorné svety. Jeden i druhý potrebujú mentálnu disciplínu, aby čelili svojvoľným úsudkom.

Vnesením sebareflexie do prvej vrstvy podvedomia (zvedomením snového vedomia) vzniká schopnosť zrietať archetypálne obrazy. V tejto súvislosti pokrokom je výskum Stephena LaBerge zo Stanfordskej univerzity.³² Po desaťročiach spochybňovania ako prvý jednoznačne dokázal existenciu takého stavu vedomia – *bdelého snívania* – a možnosť cieľavedome ho vyvolávať. Do sveta snov možno vstúpiť so zachovaním si bdelého vedomia seba samého, s racionálnym myslením, slobodným rozhodovaním – a tým možnosťou aktívneho experimentu. Tu bezprostredne zažijeme, ako sa dajú v snovom svete tvoriť nové formy podľa želania, ale vďaka tomu spozorujeme aj invariantné deje a obrazy, ktoré sa našej vôli vymykajú. Spozorujeme, že snová vrstva (ktorá nás podvedome ovplyvňuje aj po celý deň) sa skladá nielen z našich osobných výtvorov, ale má aj svoje vlastné skutočnosti a zákonitosti nezávislé od ľudskej vôle. Svet fantázie a imaginácie, ktoré dovtedy nerozlišiteľne splyvali, sa rozostúpia.

V antropozofii Rudolfa Steinera sa toto preniknutie snových obrazov bdelym myslením nazýva *imagináciou* (duchovným okom) a predstavuje prvý stupeň zasvätenia. Preniknutie druhej podvedomej vrstvy (hlbokého spánku) seabedomím sa nazýva *inšpiráciou* (duchovným sluchom) a druhým stupňom zasvätenia. Tretím stupňom je *intuícia*.³³ Aj v antropozofii sa očakáva, že každá kultúrna epocha má priniesť jednu novú schopnosť a slovanskej epoche pripadne vyvinúť práve imaginatívne vedomie. To je to *duchovné oko*, o ktorom hovorí Hruban a Hostinský: „*vidieť znamená toľko čo mysliači vidieť, mysliači počuť, mysliači šmakovať*“.³⁴ Štúr hovorí, že Slovania majú pri poznávaní uplatniť aj „*snenie pri bdení*“.³⁵

Imaginácia je ezoterický termín, ktorý sa dá preložiť ako *objektívna predstavivosť*. Od fantázie sa líši intersubjektivitou. V imaginatívnom vedomí jednotlivci nezávisle od seba pozorujú rovnaké alebo veľmi podobné javy. Najbližší príklad pre laika bez vlastnej praxe je azda Teslova schopnosť vynaliezať bez robenia si náčrtkov a konštruovania prototypov. Tesla mal tak zjasnenú predstavivosť, že videl v duchu ešte neexistujúci indukčný motor až do najmenších detailov a v pohybe pri činnosti tak, že pri prvom skonštruovaní hneď aj fungoval. Iným príkladom je odnedávna existujúca *exobiológia*. Exobiológ modeluje a študuje neexistujúce zvieratá, ktoré by žili v iných podmienkach na iných planétach. Sú to zmyslovo konkrétne živé formy, ktoré neexistujú, ale nie sú ani voľnou hrou fantázie. Utvárajú sa na základe vnútornej zákonitosti, ktorej by také tvory, ak by vznikli, nevyhnutne museli podliehať. Nie je to síce horespomínaná *imaginácia*, ale je to pre jej pochopenie najbližšia analógia.

V nasledovnom stručne uvediem konkrétne príklady výsledkov dosiahnutých touto metódou. Vyberám také, ktoré medzičasom potvrdil aj hlavný prúd vedy. Azda budú časom brané vážnejšie aj také poznatky sofiológie, ktoré štandardná veda nepozná.

Pre biografiu ľudského života platí pevná postupnosť archetypov, konfigurácií psychických schopností, vlastností a osudových tém nasledujúcich v istom poradí za sebou. Tie sú starou rečou zachytené už v antickej tradícii a sčasti tiež opísané modernou vývojovou psychológiou. Zjasnením tohto poznania došlo k dramaticky

³² LaBerge, S.: *Lucidní snění*. Dharma Gaia, Praha, 2006, 285 s.

³³ Steiner, R.: *O poznávaní vyšších světů*. Baltazar, Praha, 1993, 211 s.

³⁴ Hostinský, P. Z.: *Trentowský a slovanská veda...*

³⁵ Ludovít Štúr aj Rudolf Steiner boli vítanými hosťami u bratislavskej rodiny Schröerovcov. Tobias Gottfried Schröer bol Štúrovým starším podporovateľom a najbližším spolupracovníkom na lýceu, ktorý výrazne ovplyvnil celý kruh Štúrovcov. Jeho syn Karl Julius Schröer bol zase Steinerovým učiteľom a doporučil ho za vydavateľa vedeckých spisov v Goetheho archíve vo Weimare. Schröerovci boli obdivovateľmi Goetheho, ktorého všestranná osobnosť v sebe spájala prírodovedca aj básnika. Štúrovská filozofia a antropozofia sa v mnohom obsahovo prekrývajú a majú sčasti spoločné pramene.

novému a prekvapujúcemu výsledku. Rovnaká postupnosť ako pre jednotlivca platí pre dejiny ľudstva vcelku. Krivky tvorivosti v kultúrnych dejinách celosvetovo ukazujú, že ľudia pociťovali nezávisle od seba v rovnakom čase rovnaké alebo podobné náboženské, estetické a filozofické inšpirácie. Vďaka tomu možno časový poriadok kultúrnych vln v dejinách zachytiť aj predpovedať v hlavných rysoch pomocou periodických zákonitostí so štatistickou spoľahlivosťou. Sofiológia tak priniesla prvú filozofiu dejín, ktorá sa úspešne overuje empiricky. Hostinského „*slovanský slávik pravdy*“ konečne zaspieval.³⁶

Síce už francúzsky psychológ romantického obdobia Victor Cousin vyslovil podobnú tézu: veril, že v individuálnom vývoji psychiky možno pozorovať pevnú postupnosť elementov, ktorá sa objavuje aj v histórii ľudstva ako celku. Nedokázal to však skontaktovať do presvedčivej evidencie a v rozvíjajúcej sa paradigme vied sa to javilo ako nemožné. Štandardná veda taký poznatok nemohla priniesť, lebo ležal mimo jej zorného poľa, takrečeno v jej slepej škvrne. A priori považuje za vylúčené, aby pre dejiny ľudstva a psychiku jednotlivca platila spoločná zákonitosť. Introspektívne pozorovaným dejom nepriznáva vážnosť. Naopak mylne dokazovala a učila, že nič v dejinách nie je zákonité a sú z dlhodobého hľadiska nepredpovedateľné.

Medzičasom sa hromadia dôkazy, že dejiny sa v hrubých obrysoch predpovedať dajú a predpovedané aj boli. Desiatky nezávislých štúdií spoľahlivo ukázali, že starí Babylončania aspoň v niektorých smeroch s istotou predpovedali veľké dejinné vlny na tisícročia vopred. Časti toho istého poznania buď prevzali alebo zistili nezávisle Egypťania, Indovia, Číňania, Arabi a stredovekí kresťania. Inšpirácie periodicky sa vynárajúce z kolektívneho podvedomia sa pripisovali Bohu, božstvám, géniom predkov, múzam, anjelom. Poznanie o tom bolo súčasťou náboženstva, mýtov. Otázku, čo je prameňom týchto inšpirácií tu nemusíme riešiť. Veda nerieši metafyzické otázky. Systematizuje pozorované javy, v tomto prípade introspektívne. Podstatné je, že inšpirácia je reálny a intersubjektívny psychický dej, ktorý je zdrojom fakticky overiteľného informačného obsahu; nie je to sebaklam patriaci do oblasti psychopatológie. Tým je štúrovská veda ospravedlnená v hlavnom bode, kvôli ktorému sa zamietala.

Štúrovci sa odvolávali na starú náuku o striedaní duchov času, keď hovorili, že „*každý národ má pod božím slnkom svoj čas a lipa kvitne až vtedy, keď dub už dávno odkvitol*“ (čiže slovanská kultúra príde až po germánskej) alebo o „*géniovi Slovanstva*“, ktorý sedí a plače nad rozhádanosťou Slovanov.³⁷ Táto náuka o postupnosti génirov inšpirujúcich dejinné epochy sa vzťahuje k *reálnym* kultúrnym vlnám.³⁸ Je oprávnená, aj keď zrejme nie len v konkrétnej postupnosti kultúr Hegelovej filozofie dejín. V reči na Uhorskom sneme na vianoce 1847 Ludovít Štúr vyslovil, že „*stojíme na hraničnej čiare dvoch vekov, a síce jedného zapadajúceho, v ktorom sa práva len jednotlivým osobám a kastám dávali, druhého svitajúceho, v ktorom sa ony každému zaslúženému, v opravdivom zmysle vzatému človeku povolajú a nasúdia*“.³⁹ Nebola to iba metafora či personifikácia dobovej politickej atmosféry. Demokratické vlny sa od samého počiatku dejín objavujú pravidelne v epochách dávno známych ako rytmus Michaela a Štúra nemal na mysli nikoho iného ako tohto archanjela zaodetého slnkom. Od roku 1845 táto bytosť znova prevzala žezlo inšpirujúceho ducha doby.

Na základe sofiológie som urobil celý rad predikcií či retrodikcií o udalostiach, povahe a datovaní starých kultúr, aj takých, čo sa ešte len objavujú. Celý rad z nich sa spektakulárne potvrdil. V Južnej Amerike vykopali pyramídy v presne predpovedanom období; len pred 4 rokmi museli anglickí archeológovia predatovať Stonehenge práve do obdobia predpovedaného sofiológiou. Môj názor na hlavné božstvo starovekej Kréty bol dlho v rozpore s oficiálnou archeológiou a religionistikou. Nedávno vysvitlo, že som mal pravdu a oficiálna archeológia bola výsledok fantázie spojenej so zisťujúcim podvodom. Že rastlina podobná slnečnici by mohla obsahovať účinnú látku proti AIDS som zverejnil 9 rokov predtým, ako to zistila Bonnská univerzita. Príčinu vzniku teplotnosti v evolúcii, ktorá zo sofiológie vyplývala celkom bezprostredne, začali vedci tušiť až na prahu 21. storočia. Až v roku 2006 paleontológovia s úžasom zistili, že cicavce dobyli vzduch súčasne s vtákmi, keď objavili *Volaticotherium* podobné plachtiacej veвериčke v neskorojurských vrstvách. Predtým sa moja téza o synchronnom vzniku lietania zdala nesúlasiť s fosílnym záznamom. No čím viac takýchto príkladov pribúda,

³⁶ Páleš, E.: *Sedem archanjelov. Rytmy inšpirácie v dejinách kultúry a prírody*. Sophia, Bratislava, 1997, 144 s.

³⁷ Štúr, L.: *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Gora, Bratislava, 1993, s. 59 a 45.

³⁸ Páleš, E.: *Angelologie dějin. Synchronicita a periodicitá v dějinách*. Sophia, Bratislava, 1994, 1. zv., 480 s.

³⁹ Štúr, L.: *Politické state a prejavy*. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava, 1954, s. 351.

tým vážnejšie sa javí Hostinského (a moja) viera, že tvorivé sily/princípy prírody a dejín možno zrieť v očistenom zrkadle vlastného vnútra.

Kvôli podrobnostiam o týchto a ďalších príkladoch odkazujem na iné moje články a knihy.⁴⁰ Spomeniem už len jeden príklad – vznik *epigenetiky*. Je to odvetvie mladé len jedno desaťročie a v médiách sa zviditeľnilo až tento rok. Biológia 20. storočia verila v deterministickú genetiku. DNK si predstavovala ako pevný program, podľa ktorého sa budovalo telo. Dva organizmy s rovnakým genómom mali byť v podstate rovnaké. Jednotlivec nemohol ovplyvniť expresiu svojich génov; žiadnym úsilím nemohol svoj genóm zmeniť, zlepšiť ani odovzdať pozmenený svojim potomkom (biológovia s touto predstavou sa prenasledovali ako „lamarckisti“). Proti genetickému determinizmu som ostro vystupoval od začiatku 90-tych rokov. Moje dôvody, ktoré plynuli zo sofiologického celistvého pohľadu, však neboli brané za platné ani zrozumiteľné.

Vedel som, že pre stavbu ľudského tela (a v menšej miere aj pre ostatné stvovce) platí princíp, ktorý sa tradične spájal so slnečnými božstvami, darcami slobody. U takých organizmov platí, že skôr celok určuje časť, než časť celok. Navyše tu bola bezprostredná skúsenosť, že intenzívnou duševnou prácou s týmto archetypom sa dajú potlačiť prejavy dedičných chorôb. Tvrdil som preto, že isté procesy dokážu expresiu jednotlivých génov v tele zapnúť aj vypnúť. Tieto vypínače sa skutočne našli – tvoria ich metylové skupiny usadené na bázach DNK. Epigenetickou cestou môžeme ovplyvniť naše gény a pozmenené ich dokonca odovzdať aj našim potomkom. Svet obletela fotografia dvoch myší, ktoré vyzerajú akoby patrili k celkom inému živočíšnemu druhu. V skutočnosti sú to sestry s identickým genómom, len epigeneticky prepnutým! Potvrdilo sa, že deterministický model skutočne platí prevažne u bezstavovcov, ale stavovce rozvinuli epigenetiku, ktorá im dáva väčšiu slobodu vo vzťahu k ich vlastnému telu.

Genetický determinizmus viedol (nie len) nacistov k eugenike a politike genocídy. Zástupca vodcu nacistickej strany Rudolf Hess výslovne zdôvodnil nacizmus tým, že „*nie je ničím iným, než aplikovanou biológiou*“. Konečne sa začína ukazovať, do akej miery to bol výsledok autosugescie: nevyplývalo to len z pozorovaní, ale aj z deformovanej psychickej štruktúry samotných bádateľov, čoho si však neboli vedomí. Bola to inšpirácia démona mechanického determinizmu, ktorý sa ľuďom miešal do duševných procesov už v starom Ríme a poslednýkrát v 17. storočí. Vtedy našepkal embryológom ideu preformizmu, podľa ktorej mal byť vo vajíčku či spermii skrytý kompletný miniatúrny človečik so všetkými orgánmi, ktorý sa bezo zmeny podoby potom už len zväčšoval. Ani to nikto nikde nepozoroval. Bola to zlá intuícia, ktorá ich posadla a časť vedeckej obce sa toho držala až kým to v 18. storočí hmatateľne nevyvrátili mikroskopy.

Nezazlievajme Štúrovcom, že v čase, keď zápasili o holú existenciu, nemohli rozvinúť originálny smer vedeckého bádania. Hostinský sa pokúsil obhájiť ho aspoň filozoficky (pre súčasníka už nie veľmi presvedčivo). Ich *intuícia* bola správna, aj keď ju vo svojej dobe nevedeli dokázať.

Schizoidný vývoj západného myslenia priniesol rozporuplné plody a Slovanom pripadajúca úloha integrácie sa časom stáva len naliehavejšou. *Intuícia* koreniaca v hlbších citových a vôľových procesoch sa na sto rokov stala zaznávanou zložkou celistvého poznania, len aby sa vzápätí vyklúla ako prvok fundamentálne určujúci všetko vedecké myslenie. Vedy to uvrhlo do postmoderného relativizmu, lebo rozdielne teórie vychádzajúce každá z inej súkromnej intuície sú nesúmerateľné, stráca sa spoločný meter pravdivosti. Slovanská veda, pokiaľ ju budeme rozvíjať, bude liek na postmodernú krízu vied. Treba si priznať, že mystická (introspektívna) zložka je súčasť *každého* poznatku, či už vedome alebo nevedome, či sa nám to páči alebo nie. Zamlčianím a zanedbávaním tento rozmer nezanikne, len pôsobí ďalej svojvoľne, nekontrolovane a zdeformovane v podvedomí bádateľov. Túto oblasť treba naopak cieľavedome pestovať a uvedomiť si, že má svoje vlastné požiadavky a podmienky, ktoré je potrebné splniť. Tie spočívajú najmä v zušľachtení a očistení citovej a vôľovej zložky psychiky. Úsilie o estetické (umelecké) a mravné (náboženské) zdokonalenie preto nie je spiatočníckou, ale progresívnou požiadavkou, bez ktorej neprekonáme krízu vied. Zakrnelý a do podvedomia zatlačený tento rozmer dáva priestor deformáciám a ľubovôli, aké panujú v hlbších vrstvách psychiky bádateľov. **Poznanie bez sebapoznania je ilúziou.** Bádatelia uhranutí objektivitou zabudli, že je to ľudská *duša*, ktorá poznáva, a ak nie je čistá, vidí všetko ako v krivom zrkadle.

---

⁴⁰ Páleš, E.: Angelológia po dvadsiatich rokoch – splnené predpovede. In: *Trojruža*, 2010, č. 2, s. 26-32.

Slovenská ústava sa začína tým, že máme vychádzať z cyrilo-metodejskej a štúrovskej tradície, ktoré stáli pri zrode našej štátnosti. Rok 2007 bol vyhlásený za rok Hurban; po Komenskom máme pomenovanú najväčšiu univerzitu. Paradoxne však veríme, že títo ľudia boli v otázkach vedy a poznania prekvapujúco naivní a zaostali. Štúrovci neobetovali životy snu o samostatnom štáte Slovákov samoúčelne. Zmysel samostatného štátu bol len v tom, aby sme v ňom mohli rozvinúť svojský duchovný a kultúrny obsah inšpirovaný slovenskou národnou dušou. Inak sme mohli zostať v Rakúsko-Uhorsku. Hurban by sa dnes obrátil v hrobe keby vedel, že programovým cieľom slovenskej vedy je len napodobňovať vedu západu a v diaľke za ňou pokrивkávať. Tento článok by mal byť podnetom k lepšiemu preskúmaniu a porozumeniu našich veľikánov.

Rezumé

Rad slovanských mysliteľov sa usiloval o integrálne poznanie, ktoré by spájalo všetky oblasti a pramene ľudskej skúsenosti dovedna. Také poznanie sa nazýva *sofiológiou* alebo hľadaním celistvej múdrosti, Sofie. V sofiológii všetky rozmery poznania – empiria, rozum a zjavenie – musia byť organicky skĺbené. Sú rovnocenne obsiahnuté v každom poznatku, žiaden nesmie chýbať ale ani prekračovať svoje kompetencie, inak vznikajú deformácie. Každý z nich má svoje vlastné kritériá korektnosti, ktoré treba dodržať. Cieľom takéhoto poznania nie je len technická aplikácia, ale stvorenie vyššieho života, zušľachtenie a mravné povznesenie človeka. K sofiológom patrili Čech Ján Ámos Komenský, Poliak Bronislaw Trentowský, Rus Vladimír Solovjov a na Slovensku Štúrovci, najmä Jozef Miloslav Hurban a Peter Kellner-Hostinský. Verili, že Slovania by mali rozvíjať osobitú „slovanskú vedu“, ktorej prvoradou vlastnosťou bude celistvosť. Po empirizme, ktorý rozvinuli románske národy, a racionalizme rozvinutom Germánmi, slovanské poznanie prekoná a spojí obe jednostrannosti na vyššej úrovni.

Štúrovci pokladali zjavenie, inšpiráciu, vnuknutie za reálny dej, pri ktorom básnik alebo prorok zrie idey, princípy, duchovnú podstatu prírody. Štúrovska koncepcia slovanskej vedy sa preto pokladá za mylný prežitok romantizmu. Filozofia a metodológia vied však počas 20. storočia nabrala trend, ktorý dáva Štúrovcom za pravdu. Nové pojmy ako *kolektívne nevedomie*, *paradigma*, *epistéma* dokladajú, že intuícia je prameňom a súčasťou vedeckých poznatkov v každej dobe a kultúre. Rovnaké intuície prijímajú ľudia nezávisle od seba v rovnakom čase po celej zemi. Introspekcia môže byť preto reálnym prameňom overiteľných poznatkov. Uvádzame príklady konkrétnych objavov dosiahnutých pomocou slovanskej metódy bádania.